

MƏKTƏBDƏ İNKİŞAFETDİRİCİ FƏALİYYƏTİN TƏŞKİLİ VƏ ONUN ŞAĞİRD LƏRİN PEŞƏYÖNÜMÜNƏ TƏSİRİ

Müseyib İlyasov,

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin kafedra müdiri,
pedaqoji elmlər doktoru, professor
e-mail: museyibilyas@gmail.com*

UOT: 37

Xülasə. *Təhsil illərində şagirdlər müəyyən fəaliyyət növləri ilə məşğul olurlar: təlim-təhsil fəaliyyəti, əmək fəaliyyəti, oyun fəaliyyəti, idman fəaliyyəti və s. Bütün bunların hamısı onun bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına və gələcək həyat yollarının müəyyənləşdirilməsinə bu və ya digər dərəcədə öz təsirini göstərir. Ona görə də həmin fəaliyyətin şagirdlərin peşəyönümü ilə əlaqələndirilməsi və onun gənclərin peşəseçiminə zəmin yaratmasına, ona yaxından təsir göstərməsinə nail olunması olduqca vacibdir.*

Açar sözlər: *şagird, fəaliyyət, şəxsiyyət, inkişaf, texnologiya.*

Key words: *pupil, activity, personality, development, technology.*

Ключевые слова: *учащихся, деятельность, личность, развитие, технология.*

İnsan həyatının əsasında fəaliyyət dayanır. İnsan, məhz fəaliyyət prosesində formalaşır, inkişaf edir, fərddən şəxsiyyətə çevrilir. Fəaliyyətsiz inkişaf mümkün deyildir. Fərdin şəxsiyyətə çevrilməsində əsas amillər olan irsiyyət, mühit və tərbiyə nə qədər önəmlidirsə, fəaliyyət də bir o qədər vacibdir, zəruridir. Çünki fəaliyyət olmadan nə irsiyyət, nə mühit, nə də tərbiyə fərdi şəxsiyyət səviyyəsinə yüksələ bilməz. Bu, eyni zamanda şagirdlərə də aiddir. Şagirdlər də fəaliyyət göstərməklə yüksək göstəricilər qazanır, müəyyən bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnir və bir sıra şəxsi keyfiyyətlərə malik olurlar. Görkəmli Amerika psixoloqu C.Dyui yazırdı ki, “Uşaqlar fəaliyyətdə aşkar etdikləri normaları daha yaxşı yadda saxlayır. Onlar üçün bu normalar daha böyük əhəmiyyət kəsb edir” [7, s.65].

Təhsilin məzmununa və təşkilinə verilən ümumi tələblər içərisində əsas yerlərdən biri “Təhsil alanlarda müasir tələblərə və şəraitə uyğunlaşmaq, rəqabətqabiliyyətli olmaq, informasiya cəmiyyətində yaşayıb fəaliyyət göstərmək, ünsiyyət yaratmaq bacarığı formalaşdırmaq” [5, s.17] olduğundan, bunların da əsasında, məhz inkişafetdirici fəaliyyət dayanır. Onun səmərəli olması isə təbii ki, şagirdlərin məşğul olduqları fəaliyyətin məqsədinin, məzmununun aydın müəyyənləşdirilməsindən, həmçinin onun düzgün təşkili və aparılmasından çox asılıdır.

Təlim, təhsil, əmək, oyun və idman şagird fəaliyyətinin əsas növləridir. Şagird şəxsiyyəti də bu fəaliyyətlər zamanı inkişaf edir, formalaşır. Eyni zamanda bu fəaliyyət növləri şagirdlər tərəfindən həyatın öyrənilməsinə, sosial həyatın

mənimsənilməsinə xidmət edir. Bu fəaliyyət növləri ilə məşğul olmaq onların potensial imkanlarını üzə çıxarır, onlarda maraq, motiv, iradə və bir sıra digər şəxsi keyfiyyətləri formalaşdırır. Ən mühüm sosial və psixoloji məsələlərdən biri kimi şagirdlərin malik olduqları imkanları fəallaşdırır, onların üzə çıxarılması və inkişafını təmin edir. Bütün bunlar nəticə etibarilə şagirdlərin sosial davranış təcrübəsinin formalaşmasına və sağlam həyat tərzinə yiyələnmələrinə səbəb olur. Fəaliyyət şəxsiyyətlərarası sosial münasibətləri zənginləşdirir, şəxsiyyət və kollektiv münasibətlərinin formalaşmasına səbəb olur, şagirdlər müəyyən məqsəd ətrafında birləşə bilirlər.

Şagirdlərin fəaliyyəti daxili (psixi) və xarici (fiziki) növlərə ayrılır, lakin bunlar bir-biri ilə əl sıx bağlılıq təşkil edir ki, biri digərini tamamlayır. Görkəmli pedaqoq V.A.Suxomlinski yazırdı ki, barmaqların uclarından insanın təfəkkürünə gedən kiçik yaradıcılıq çayları axır. Bu çaylar yaradıcı fikrin mənbəyini qidalandırır [4, s.290]. Əllərlə təfəkkürün bu əlaqəsi onu göstərir ki, şagirdlərlə aparılan təlim prosesi, ictimai faydalı əmək, oyun, idman tədbirləri həmin kiçik “yaradıcılıq çaylarının” böyüməsinə, genişlənməsinə kömək etməlidir. Bu da onu göstərir ki, belə yaradıcılıq, məhz xarici fəaliyyət (əşyavi fəaliyyət) vasitəsilə genişlənməklə insanların, o cümlədən şagirdlərin daxili, əqli və psixi inkişafına öz müsbət təsirini göstərir.

Fəaliyyət bilavasitə məqsədlərlə bağlıdır. Məqsədin yüksək dərəcədə dərk olunması onun həyata keçirilməsi prosesini nizamlayır və ona istiqamət verir. Bu baxımdan, müəyyən fəaliyyətə başlamazdan əvvəl onun məqsədinin şagirdlər tərəfindən aydın dərk olunmasını təmin etmək olduqca vacibdir. Şagirdlərin bütün fəaliyyəti, istər təlim fəaliyyəti olsun, istər əmək fəaliyyəti müxtəlif hərəkətlərin və əməliyyatların sisteminin həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Bu prosesə müəllimin istiqamət verməsi, onu idarə etməsi olduqca mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Təcrübə və tədqiqatlar göstərir ki, şagird fəaliyyətinin hər bir növü onların fəallığı, bu prosesə münasibəti ilə sıx bağlıdır. Daha doğrusu, onlardan asılıdır. Şagird fəaliyyətə maraq göstərsə, bu prosesə həvəslə, məqsədli şəkildə qoşulursa, xarici təsirlər vasitəsilə deyil, daxili motivləri hesabına onda iştirak edərsə, bu zaman

belə fəaliyyət nəticəyönümlü fəaliyyət kimi məhsuldar olur. Belə fəaliyyətdə şagirdin müstəqilliyi, fərdi özünəməxsusluğu üzə çıxır, özünü göstərir. Məhz belə fəaliyyət dəyişiklik yaradır, inkişafa səbəb olur. Belə fəaliyyətin əsasında və başlanğıcında isə əmək dayanır. Görkəmli rus pedaqoqu, rus elmi pedaqogikasının banisi K.D.Uşinski bu barədə yazırdı: “Əmək nəinki insanın inkişafı üçün zəruri şərtədir, həm də onun nail olduğu ləyaqətin dərəcəsini mühafizə etmək üçün lazımdır. Şəxsi əməksiz insan irəliləyə bilməz, bir yerdə dayana bilməz, o, hökmən geri getməlidir” [6, s.57]. Bu, həmçinin şagirdlər üçün də belədir. Şəxsi fəaliyyətsiz müvəffəqiyyət əldə etmək mümkün deyildir.

Şagird fəaliyyətinin məzmununda inkişaf-ətdirici xüsusiyyətlər olduğundan bunlar şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi inkişaf etməsinə əsaslı təsir göstərir. Belə ki:

- *müəllim-şagird və şagirdlər arasında subyekt-subyekt münasibətləri inkişaf edir;*
- *şagirdlərin dərk etmə fəallığı artır, dünya-görüşləri genişlənir;*
- *onların maraq dairələri genişlənir, intellektual inkişafa, elmi biliklərə yiyələnmə motivləri güclənir;*
- *əməyə, əmək adamlarına hörmət və müsbət münasibət inkişaf edir, bütün maddi nemətlərin əmək vasitəsilə yaradıldığı dərk edilir;*
- *həyata və əməyə estetik münasibət inkişaf edir, uşaqlarda müsbət əhval-ruhiyyə, əməyə yaradıcı münasibət formalaşır;*
- *sağlam həyat tərzinə maraq artır;*
- *şəxsiyyətin sosiallaşmasına səbəb olur; şagirdlərdə vətənpərvərlik, vətəndaşlıq və vətəni qorumaq hissləri güclənir;*
- *kommunikativ bacarıqlar və şəxsiyyətlərarası münasibətlər inkişaf edir.*

Pedagogika elmi sübut edir ki, sosial məqsədi olan bütün fəaliyyət növləri müəyyən inkişaf-ətdirici və tərbiyəvi imkanlara malikdir. Əsas məsələ bu potensial imkanların üzə çıxarılması və təlim-tərbiyə prosesində onlardan düzgün istifadə edilməsidir. Yəni şagird fəaliyyətinin bütün növləri – dərs, əmək, oyun, idman və s. bir-biri ilə əlaqələndirilməklə inkişafa və tərbiyəvi istiqamətə yönəldilməlidir. Görkəmli pedaqoq A.S.Makarenko bu haqda yazırdı: “Əmək, onunla yanaşı gedən təhsil, siyasi və ictimai tərbiyə

olmadan tərbiyəvi fayda vermir, bitərəf bir proses olur. Siz adamı kefiniz istədiyi qədər işlədə bilərsiniz, lakin ona siyasi və əxlaqi tərbiyə verməzsinizsə, o əmək heç bir müsbət nəticə verməyən sadəcə bitərəf proses olub qalar” [3, s.156]. Şagird fəaliyyətinin digər növləri də belədir. Əgər şagirdlər tərbiyəvi istiqamətə yönəldilmirsə, onların tərbiyəvi imkanlarından səmərəli istifadə edilmirsə, onda pedaqoji prosesin bütün funksiyaları tam olaraq yerinə yetirilməmiş qalır.

Şagird fəaliyyətinin təşkilində təhsilverənlərin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Təhsilverənlər, ilk növbədə, şagirdlərə fəaliyyətin (bu istər təlim fəaliyyəti olsun, istərsə də əmək, fərqi yoxdur) zəruriliyini, mahiyyətini, insan şəxsiyyətinin formalaşması üçün əhəmiyyətini başa salmalı, onlara dərk etdirməlidirlər. Təlimin və dərşdənkənar tərbiyəvi tədbirlərin vasitəsilə həyata keçirilən belə dərk etmə prosesindən sonra onlarda müxtəlif fəaliyyət sahələrinə maraq və motivlərin formalaşdırılmasına nail olunmalıdır. Təcrübə göstərir ki, pedaqoji fəaliyyət prosesində bunların olmaması şagirdlərdə əməyə müsbət münasibət formalaşmasına heç də əhəmiyyətli təsir göstərə bilmir. Ona görə də müəllim təlim və dərşdənkənar prosesin imkanlarından səmərəli istifadə etməklə, şagirdlərin təlim və əmək fəaliyyətinə maraq və meyilin formalaşmasına ciddi fikir verməlidir. Görkəmli rus psixoloqu A.N.Leontyev bu haqda yazırdı ki, hətta obyektiv olaraq cəmiyyət üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən fəaliyyət şagirdlər üçün “şəxsi məna” daşımırsa, onlara müsbət təsir göstərməyəcəkdir [8].

Təcrübə sübut edir ki, təhsil də, əmək də, sosial münasibətlər də insan üçün o zaman dəyərli olur ki, bunlar onun şəxsi münasibətlərinə çevrilsin, şəxsiyyətin fəaliyyət motivi bu münasibətlərə uyğun olsun. Bunun üçün şagirdlərin maraq, meyil və motivlərini inkişaf etdirməklə fəaliyyət növlərinin onlar üçün şəxsi məna kəsb etməsinə nail olmaq zəruridir. Belə olduqda onların bacarıq və qabiliyyətləri də inkişaf edir və formalaşır.

Şagirdləri qabil olmadıqları və ya ola bilmədikləri işlərə (məsələn, bütün fənləri yaxşı oxuması, sevmədikləri işlərlə məşğul olması, musiqi və ya müəyyən idman növünə cəlb edilməsi və s.) məcbur etmək lazım deyil. Əsas məsələ onların nəyə qabil olduqlarını, nə ilə

maraqlandıqlarını, hansı sahədə daha çox fayda verə biləcəyini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Şagirdlərə edilən pedaqoji təsir zorla deyil, onların fəaliyyətlərinin məqsədini müəyyənləşdirməyə, fəaliyyət növünü seçməyə, peşəyönümünü dəqiqləşdirməyə kömək etmək, istiqamət vermək və şagirdlərin bunlara hazır olduqlarını üzə çıxartmaqdan ibarət olmalıdır. Faktlar göstərir ki, şagirdlərin müəyyən bir fənn, sahə üzrə fəaliyyəti o zaman intensiv xarakter ala bilir ki, onların bu fəaliyyətə maraqları güclü olsun, bu fəaliyyət növü onların istəyini təmin edə bilsin. Əks halda, yəni onları məcbur etməklə yüksək nəticənin olacağına ümid bəsləmək vaxtı boş yerə “xərcləməkdən” başqa bir şey deyildir.

Fəaliyyət, sadəcə, şagirdlərin boş qalmamaları, nə işləsə məşğul olması xatirinə təşkil edilməməlidir. “Şagirddir, nəse etməlidir” prinsipinə görə deyil, məqsədyönlü şəkildə, onların inkişafı, formalaşması və həyata hazırlanması məqsədi ilə təşkil olunmalı və nəticə etibarilə onlarda müəyyən keyfiyyətlərin formalaşmasına səbəb olmalıdır. Ona görə də şagird fəaliyyətinin təşkili və aparılmasında bir sıra tələblərin gözlənilməsi olduqca vacibdir. Bu tələblər əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

– *fəaliyyətin müntəzəmliyi gözlənilməli, dinamik xarakterə malik olmalı və getdikcə mürəkkəbləşdirilməlidir;*

– *fəaliyyət inkişafetdirici xarakterə malik olmalı və şagirdlərin intellektual, psixi, mənəvi və fiziki inkişafını təmin edəcək səviyyədə təşkil edilməlidir;*

– *növündən asılı olmayaraq bütün fəaliyyət şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinə, bacarıq və qabiliyyətlərinə müvafiq olmalıdır;*

– *fəaliyyət prosesində fərdi işlə kollektiv işin əlaqələndirilməsinə ciddi fikir verilməli və şagirdlərin əməkdaşlığına nail olunmalıdır;*

– *fəaliyyətin emosional fonda təşkili şagirdlərin maraq, tələbat və motivlərinə uyğun təmin edilməli, nəticəsi şagirdlərlə birlikdə müzakirə və təhlil edilməlidir və s.*

Şagirdlərin fəaliyyətinin təşkili üçün bir sıra metodlardan, vasitələrdən və texnoloji proseslərdən istifadə edilməsi zəruridir. Bunlar da özlüyündə şagirdlərin maraqları, istəkləri, səriştə və bacarıqları ilə uyğunlaşdırılmalı, onlarda bu və ya digər fəaliyyət növünə motivləri daha da

gücləndirilməlidir. İstifadə edilən metodlar və texnologiyalar düzgün seçilməli və müxtəlif pedaqoji tələblərə cavab verməlidir. Bu tələblər əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

- *seçilən metodlar, vasitələr və texnologiyalar fəaliyyətin məqsədinə uyğun olmalı və bu məqsədin reallaşdırılmasına adekvat olmalıdır;*
- *fəaliyyət texnologiyaları şagirdlərin potensial imkanlarını üzə çıxartmağa kömək etməli və onlara uyğun olmalıdır;*
- *fəaliyyətin təşkili və aparılması texnologiyaları ümumi təhsilin məqsəd və tələblərinə cavab verməlidir;*
- *şagirdlərin təlim-təhsil fəaliyyəti təhsil alanlarda biliklərə yiyələnmək, onlarda fəal və müsbət münasibətlər yaratmaq məqsədinə xidmət etməlidir.*

Şagirdlərin iştirakçısı olduğu təlim-təhsil, eyni zamanda digər fəaliyyət növləri onları mənəvi cəhətdən zənginləşdirməyə, şəxsiyyətin keyfiyyətə bir mərhələdən digərinə və daha yüksək mərhələyə keçməsinə, yəni inkişafına səbəb olmalıdır. Təhsilənlərin intellektual cəhətdən inkişafı, şəxsiyyət tələbatlarının formalaşması, sosial-emosional və iradi keyfiyyətlərinin zənginləşməsi, dünyagörüşünün formalaşması kimi mühüm vəzifələri reallaşdırılmalıdır. Onların bir şəxsiyyət kimi ətraf mühitə, təbiət və cəmiyyətə baxışlarının formalaşmasına xidmət etməlidir. Bunun baş verməsi, əlbəttə, inkişafetdirici fəaliyyətlə sıx bağlıdır. Başqa sözlə desək, fəaliyyət elə təşkil olunmalıdır ki, o bilavasitə inkişafetdirici xarakterə malik olsun.

Təcrübə göstərir ki, təlim prosesində tətbiq edilən müasir metodlar, texnologiyalar şagirdlərin təkcə əqli-intellektual inkişafını nəzərdə tutmamalıdır, eyni zamanda sosial-mənəvi inkişafına da xidmət etməlidir. Təlim prosesində müəllim bu istiqaməti nə qədər çox nəzərdə tutarsa və buna daha çox diqqət yetirərsə, təlimin səmərə və keyfiyyəti də bir o qədər yüksək olar. Müasir kurikulumun əsas tələbləri və prinsipləri olan şəxsiyyətyönlülük, nəticəyönlülük, şagirdyönlülük və integrativlik prinsipləri də kompleks halda təmin edilmiş olar [1, s.131-151].

Şagirdlərin fəaliyyət növlərinin inkişafetdirici xarakterə malik olması dərsin və digər fəaliyyət növlərinin, həm də məzmununun bu istiqamətdə təşkil edilməsini nəzərdə tutur. İnkişafyönlü

təlim, inkişafetdirici texnologiyalar, müsbət təlim şəraiti və digər bu kimi amillər burada mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Şagirdlərlə inkişafetdirici fəaliyyətin təşkili və reallaşdırılması kompleks halda bir-biri ilə bağlı olan bir sıra texnologiyalarla əməl edilməsini tələb edir. Bunlar əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

- *fəaliyyətin məqsəd və vəzifələrinin düzgün müəyyənləşdirilməsi;*
- *fəaliyyətin həyata keçirilməsi alqoritmlərinin işlənilib hazırlanması;*
- *fəaliyyətin sistemli şəkildə həyata keçirilməsinə nail olunması;*
- *alınmış nəticələrin düzgünlüyünün monitorinqi və qarşıya qoyulmuş məqsədə adekvatlığının yoxlanılması.*

Məktəbin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri şagirdlərin gələcək həyat yollarının düzgün müəyyənləşdirilməsi və peşə seçiminin elmi əsaslarla həll edilməsində onlara kömək və yardımçı olmaqdan ibarətdir. Ona görə də pedaqoji prosesdə onların fəaliyyətinin bu istiqamətdə təşkili və aparılmasına ciddi yanaşılmalıdır. Bu elə bir mühüm sosial problemdir ki, onun düzgün həll edilməsi insanların gələcəkdə öz peşəsindən, işindən zövq alması, işlədiyi sahədə uğur qazanması, maddi və mənəvi tələbatını ödəməsinə səbəb olduğu kimi, düzgün həll edilmədikdə isə bir çox arzuolunmaz halların meydana çıxmasına səbəb olur. Ona görə də məktəbdə şagirdlərə bu sahədə düzgün pedaqoji köməklik göstərilməsi olduqca vacibdir. “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu”nda təsbit olunduğu kimi, tam orta təhsil səviyyəsində təhsilənlərin istedad və qabiliyyətlərinin reallaşdırılması, müstəqil həyata və peşə seçiminə hazırlanması təmin olunmalıdır [5, s.29].

Şagirdlərin peşəyönümünün düzgün həll edilməsi, onların peşə seçməyə hazırlanması yeni problem olmasa da, həmişə aktualdır. Taleyüklü məsələ olduğundan bu problem həmişə diqqət və axtarılar, yüksək səviyyədə həll edilməsi üçün müvafiq yollar, yeni forma və metodlar, pedaqoji texnologiyalar olmasını tələb edir. Tanınmış pedaqoq və psixoloqlardan A.S.Makarenko, E.A.Klimov, A.E.Qolomştok, A.D.Sazonov, V.F.Saxarov, V.D.Simonenko, A.P.Seytəşev, S.N.Çistyakova, Azərbaycanın pedaqoq və psixoloqlarından Ə.Ə.Əlizadə, Z.İ.Qaralov, K.M.Məcidov, K.R.Quliyeva və

başqaları bu sahədə sistemli tədqiqat işləri aparmış və dəyərli əsərlər yazmışdılar. Dövr inkişaf etdiyindən və müasir texnologiyalar, yeni yanaşmalar yarandığından problemin yeni tələblər istiqamətində tədqiqi və dövrün tələblərinə cavab verən həlli yollarının və formalarının axtarışına ehtiyac da yaranmışdır. Lakin təəssüf hissiylə qeyd edilməlidir ki, məktəblərimizdə bu mühüm problemə münasibət heç də lazımi səviyyədə deyildir. Peşə seçmək astanasında olan yeniyetmə və gənclərə heç də elmi əsaslara söykənməmiş pedaqoji köməklik göstərilir və bu problem onların hansı fənni yaxşı oxuyurlarsa, o sahədə olan ixtisas qruplarına hazırlaşmaları ilə "həll olunur". Bunun da nəticəsi çox vaxt peşə seçən gəncin ürəyincə olmur, yaxud da onların psixofizioloji xüsusiyyətləri ilə uzlaşmadığından ixtisaslarını dəyişmək məcburiyyətində qalırlar.

Məktəb şagirdlərin peşəyönümünə düzgün istiqamət verməli, onlara dəstək göstərməli və həyat üçün vacib olan peşəseçmə probleminin düzgün həllinə nail olmalıdır. Məktəbdə aparılan təlim-tərbiyə işləri elə təşkil olunmalıdır ki, şagirdlərin peşə seçimi şüurlu surətdə həll edilə bilsin. Şagirdlərin fəaliyyəti onlarda hər zaman peşəyə maraq və meyllərinin inkişafına səbəb olsun. Aparılan əmək tərbiyəsi onların mənəvi tərbiyəsi ilə əlaqələndirilsin və onların mənəviyyatının formalaşması ilə nəticələnsin.

Peşəyönümü sosial-iqtisadi, psixoloji-pedaqoji, tibbi-bioloji, istehsalat-texniki tədbirlərin əsaslandırılmış sistemidir. Bu, elə şəkildə aparılmalıdır ki, nəticə etibarilə şagirdlərin peşə seçiminin elmi şəkildə reallaşmasına yardım edilə bilsin. Peşə insana sevinc və məmnunluq gətirməlidir. Ona görə də bu məsələ məktəbin təlim-tərbiyə işi sistemində xüsusi yer tutmalıdır.

Peşənin düzgün seçilməsi, həm peşə seçənin özü, həm də cəmiyyət üçün faydalı nəticələrə səbəb olur. Şəxs öz peşəsindən, işindən məmnun olur, bu sahədə həvəslə, maraqla, yaradıcılıqla fəaliyyət göstərir, eləcə də işlədiyi sahədə əmək məhsuldarlığı da yüksək olur. Belə olduqda peşənin sosial əhəmiyyəti də artaraq, yüksəlir. Peşə insanı deyil, insan peşəni yüksəldir, onu nüfuzlu edir. Bu isə onun özünün də nüfuzunun yüksəlməsinə səbəb olur.

Peşə müasir iqtisadiyyatın tələblərinə cavab verdikdə, nüfuzlu olduqda və yaradıcı xarakter

daşıdıqda onun sosial statusu da yüksək olur. Burada bir sıra digər amillər, o cümlədən əməkhaqqının qaneedici olması da önəmli əhəmiyyət kəsb edir. Bəzən bu amil peşə seçiminə bu və ya digər dərəcədə öz təsirini elə səviyyədə göstərir ki, müəyyən hallarda seçim məsələsi bu amildən asılı olur. Bu da gələcəkdə bir sıra digər problemlərin yaranmasına zəmin yaratmış olur. Ona görə də seçim astanasında olan gənclərin bu sahədə də müəyyən məlumatlara malik olması lazım gəlir.

Məktəblilərin peşələr haqqında geniş məlumat ehtiyacları vardır. Çünki faktlar göstərir ki, peşə seçmək astanasında olan yeniyetmə və gənclərin bir çox peşə və ixtisaslar haqqında nəinki ətraflı, heç ümumi məlumatları da yoxdur. Bu da tələb edir ki, şagirdlərə müasir iqtisadiyyatın tələb etdiyi bir sıra peşə və ixtisaslar, əmək obyektləri haqqında ətraflı məlumat verilsin. Bu baxımdan, peşə seçərkən şagirdlərə ixtisaslı məsləhət vermək, seçim etdikdən sonra işə yardım, himayə, dəstək və peşəyönümü üzrə işlərin sistemli aparılmasına nail olmaq lazımdır. Bu sistemin bütün komponentləri (peşə maarifi, ilkin peşə diaqnostikası, peşə məsləhəti, peşələr üzrə seçmə, sosial-peşə adaptasiyası və peşə tərbiyəsi) bu prosesdə yer almalı və biri digərini tamamlamaqla həyata keçirilməlidir [2, s.143-207].

Peşə maarifi şagirdlərin peşələr haqqında məlumat və təsəvvürlərini genişləndirməli, regionun peşə tələbatı, peşələrin sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri və psixofizioloji tələbləri ilə onları tanış etməlidir. **Peşə diaqnostikası** şagirdlərin seçmək istədikləri peşələrin insanlara verdikləri tələblərlə onların psixofizioloji xüsusiyyətlərinin nə dərəcədə bir-birinə uyğun gəlib-gəlmədiyini müəyyənəşdirməyə xidmət etməlidir. **Peşə məsləhəti mütəxəssislər** (müəllimlər, psixoloqlar, həkimlər) tərəfindən aparılmalı, seçilən peşənin verdiyi tələblərlə onu seçən fərdin psixofizioloji xüsusiyyətlərinin müvafiq olmasını təmin etməlidir. Yaranmış və ya gələcəkdə yarana biləcək çətinliklər, maneələr haqqında məlumatlar vermək və şagirdlərin psixofizioloji xüsusiyyətləri ilə uzlaşa bilən peşə və ixtisaslar haqqında məsləhətlər vermək xarakterində olmalıdır. **Peşələr üzrə seçim** xüsusi istedad və qabiliyyətlər tələb edən peşələr üzrə seçimin aparılmasını təmin etməlidir. **Peşə adaptasiyası** gəncin peşə mühitinə, fəaliyyətinə daxil olması, alışması, istehsalat sis-

temi, əmək kollektivi, əmək şəraiti, peşə xüsusiyyətlərinə uyğunlaşması və bələdləşməsi istiqamətində aparılmalıdır. **Peşə tərbiyəsi** isə şagirdlərin seçdikləri peşələrlə əlaqədar onlarla tərbiyəvi işlərin aparılması, seçilən peşəyə müvafiq peşə borcu, peşə vicdanı, peşə məsuliyyəti və s. haqqında onlarla tərbiyəvi işlərin aparılması məsələlərinin həllini tapmasına xidmət etməlidir.

Peşəyönümünün tərkib hissələri qarşılıqlı əlaqəli və bir-birindən asılıdır. Bunların bir-birindən təcrid olunmuş halda, yaxud bir neçəsinin aparılıb, birinin və ya ikisinin reallaşdırılmaması gözlənilən nəticəni verə bilməz. Bunlar o zaman öz müsbət nəticəsini göstərər ki, kompleks şəkildə aparılsın və biri digərini tamamlamış olsun.

Nəticə. Peşəyönümü işinin elmi şəkildə aparılması şəxsiyyətə azad seçim imkanı yaradır. Nəticənin həm cəmiyyət, həm də şəxsiyyətin özü üçün faydalı olması bu işlərə məktəbin pedaqoji kollektivinin diqqətlə, həssaslıqla, müntəzəm, məzmunlu və elmi şəkildə yanaşması çox vacibdir. Ona görə də məktəbdə şagirdlərin özünü dərk etməsi, öz seçimini düzgün müəyyənləşdirməsi, özünüfəallaşdırma, özünüqiymətləndirmə və özünütəsdiq ilə müşayiət olunan işlərin aparılmasına xüsusi metodika ilə yanaşılmalı və gənclərin peşə seçiminin düzgün həll edilməsində hamı maraqlı olmalıdır. Bu təkcə şəxsi məsələ yox, həm də sosial əhəmiyyətli problem olduğundan məktəbin gündəlik fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil etməli və ona məktəb rəhbərliyi tərəfindən nəzarət və rəhbərlik gücləndirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında Ümumi Təhsilin Konsepsiyası (Milli kurikulum). "Kurikulum" jurnalı, 2008, səh. 131-151.
2. İlyasov M.İ. Şagirdlərin peşə seçməyə həyəcanlandırılması. Bakı, Elm, 2009.
3. Makarenko A.S. Seçilmiş pedaqoji əsərləri (I cild). Bakı, Maarif, 1983.
4. Suxomlinski A.V. Ürəyimi uşaqlara veri-

rəm. Bakı, Maarif, 1978.

5. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, Hüquq ədəbiyyatı, 2010.

6. Uşinski K.D. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı, Azərnəşr, 1953.

7. Дьюи Дж. Психология и методика мышления (пер. с англ). Москва, 1997.

8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, Смысл, Академия, 2004.

M.İlyasov

The organization of developer activities in the school and its impact on pupils' profession orientation

Abstract

During the years of education, students engage in certain types of activities: educational activities, work activities, play activities, sports activities and etc. All of these have an impact on formation as a personality and on the determination of future life paths to one degree or another. Therefore, it is very important to connect that activity with the professional direction of the students and to achieve that it creates a foundation for the professional choice of young people and has a close influence on it.

М.Ильясов

Организация развивающей деятельности в школе и ее влияние на профориентацию учащихся

Аннотация

В течение учебного года учащиеся занимаются определенными видами деятельности: учебной, трудовой, игровой, спортивной и т. Все это в той или иной степени влияет на формирование его личности и определение его дальнейшей жизни.

Поэтому очень важно увязывать эту деятельность с профессиональной направленностью школьников и проводить эту работу в определенной системе.